

ԱՐՏԱՇԱՏ՝ ՔԱՂԱՔԱՄԱՅՐ ՀԱՅՈՑ

Խաչատրյան Ժ. (ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտ, Հայաստան)
khachzhores@mail.ru

Բանալի բառեր՝ Մեծ Հայք, Արտաշատ, Արտաշես Ա, տաճար,
Երազամույն, ճարտարաշենություն:

Արտաշես Առաջինի կողմից Ք. ա. 189 թ. կյանքի կոչվեց Հայոց
անկախ պետականությունը: Նրա գլխավորությամբ Մեծ Հայքն
այնքան հզորացավ ու ընդարձակվեց, որ դարձավ տարածաշրջանի
հզոր տերություններից մեկը: Արտաշես Առաջինի կարևորագույն
գործերից մեկը, միավորված Հայաստանի նոր մայրաքաղաքի՝
Արտաշատի հիմնադրումն էր: Այն գտնվում էր Երասխ և Մեծամոր
գետերի միախառնման տեղում ստեղծված թերակղզու, տասներկու
բլուրների վրա, միջազգային առևտրական բանուկ ճանապարհների
խաչմերուկում: Տեղի ընտրությունը կատարված էր անթերի թե՛
ուազմավարական, և թե՛ տնտեսական առումով:

Բարենպաստ պայմանների շնորհիվ Արտաշատը դարձավ ոչ
միայն Հայաստանի վարչաքաղաքական, կրոնական, տնտեսական
ու մշակութային կյանքի կենտրոնատեղի, այլև անտիկ աշխարհի մեծ
ու վիթխարի համբավ ունեցող քաղաքներից մեկը: Այստեղ
կառուցվեց Հայոց գլխավոր աստվածներից՝ Անահիտի տաճարը, Խոր
Վիրապի տեղում, որը Հայաստան աշխարհի և Արտաշատի
հովանավորն էր: Բազարանից տեղափոխվում են Անահիտի արձանը
և բոլոր հայրենական կուռքերը: Արեգ-Միհր-Ապուլոն-Հերմես-Տիրի
տաճարը կառուցվեց քաղաքից դուրս, ճանապարհին՝ «Երազամույն»
կոչված վայրում: Արեգ-Միհրը Արտաշեսյան այնուհետև
Արշակունիների հովանավոր աստվածն էր:

Արաքսի ափին, պեղումներով բացվել են Ապուլոն-Տիրի
տաճարի հիմնապատվանդանի պատերը, արևելյանի՝ երկ. 22 մ,
հարավային՝ 31.5 մ, հյուսիսայինը՝ 2.80 մ, պահպանվել է արևմտյան

աստիճանավոր հիմնապատի (ստիլոբատի) մի հատվածը միայն: Որմերը կառուցապատված են սև մարմարի զանգվածեղ վեմերով: Տաճարի հրապարակը 1500 քմ է: Ունի տաճարի կրաքարի տաշեղներից բաղկացած լավ տոփանված մակերես: Սրբազան հրապարակ են բարձրացել կրաքարից պատրաստված լայն աստրճաններով (4.80 մ): Ունեցել է 23 աստիճան, այսինքն հրապարակի բարձրությունը կազմել է 6 մ: Տաճարի հարավ-արևելյան հատվածում բացվել է գանձատունը (10x12 մ): Տաճարի արևելյան կողմի տարածքի հողի լիցքից և միջնադարյան պատերի մեջից հայտնաբերված կրաքարե հոնիական խոյակներն ու դրանց մասերը, կանեյրներով գլանները (սյուները), ամբողջական և բեկորային վիճակում հայտնաբերված վեմերը, ատտիկյան խարիսխը, արխիտրավի, ֆրիզի քանդակազարդ վեմերը, քիվի ատամնավոր բեկորները ակներևաբար վկայում են, որ տաճարն ունեցել է հոնիական օրդերի սյունաշար:

Արտաշատի նորահայտ տաճարի ավերակները հավաստում են, որ առկա է գեղեցիկ կառուցված սպիտակավուն երկրորդ շքեղ տաճարը, որը հայ հնագիտության XXI դարասկզբի ամենախոշոր գյուտերից մեկն է: 1970 թվականից ծայր առած պեղումներն ի հայտ բերեցին հարուստ ու բազմաբնույթ նյութեր, որոնք բացահայտեցին քաղաքի բազմակողմանի զարգացած մշակույթի բնույթը: Արտաշատն իր դամբարանադաշտերով (3) զբաղեցրել է շուրջ 400 հեկտար տարածք: Կառուցվել է նախապես մտածված ընդհանուր հատակագծով: Քաղաքի պարիսպների երկարությունը 10.000 մ ավելին է: Արտաշատն ունեցել է կանոնավոր փողոցների ցանց, զարգացած կոմունալ տնտեսություն, մասնավոր և հասարակական բաղնիքներ:

Արտաշատը հանդիսացել է արհեստագործական խոշոր կենտրոն: Գտնվել են ամենատարբեր արհեստանոցներ, գործիքներ, արհեստագործական արտադրանք: Ամենազանգվածայինը խեցեղենն է և ապակին:

Հելլենիստական շրջանում արագորեն աճում է առևտրական գործարքների ծավալները: Արտաշատն ունեցել է մաքսատուն, դրամահատարան: Հայտնաբերվել են հայկական և հարևան 10 երկրների արծաթե, ոսկե և պղնձե դրամներ: Արտաշատի և Հայաստանի միջազգային կապերի ուսումնասիրության համար գիտական բացառիկ արժեք ունեն կավե կնքադրոշմների արխիվները (մ.թ.ա. 180 թ.-ից - մ.թ. 59 թ.): Կնքադրոշմների թիվը 8000-ից ավելի է:

Արտաշատում գտնվել են բարձրարվեստ մի շարք ստեղծագործություններ: Ուշագրավ է Աֆրոդիտեի մարմարե արձանը (մ.թ.ա. II դ. վերջ), տղամարդու բնական չափերից մեծ բրոնզե քանդակի մասերը, կանացի արձանի գլուխը, կանացի ոսկրե արձանիկը, հունական և հայկական աստվածների կավե քանդակները և այլն:

Արտաշատը 670 տարի (Ք. ա. 189/8-484 թթ.) անընդմեջ հանդիսացել է Հայաստանի գլխավոր մայրաքաղաքը, քաղաքական ու տնտեսական հզորության մարմնավորումը:

ARTASHAT – THE CAPITAL OF MAJOR ARMENIA

Khachatryan Zh. (National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, Institute of Archaeology and Ethnography, Armenia)